

The *Architects of Daily Life* exhibition of furniture design opened at the Museum of Applied Arts and Design in 2021. This was the third and final exhibition in the cycle dedicated to Soviet-era design, Personalities who Formed the Evolution of Lithuanian Design. The project aimed to reveal the development of Lithuanian design and to fill certain gaps in design research that formed due to insufficient attention to highlighting the role of the most important figures in Lithuanian design history. The aim of this cycle was to show different design fields: graphic design, design of objects and furniture design. This

particular exhibition sought to present furniture as products of a creative searching process, as well as an exposition of chairs reflecting the development of frame-based furniture shapes. The exposition revealed the development and unique features of Lithuanian residential modern furniture design from the second half of the 20th century, presenting the best examples of this field of design and highlighting the cultural value of mass-produced objects for domestic surrounds that is revealed through association with the art trends from their time, social and political conditions and each author's individual creative searching.

XX a. 6–9 deš. baldų dizaino paroda „Kasdienybės architektės“

Gražina Gurnevičiūtė, Živilė Intaitė

>
Paroda „Kasdienybės architektės“ Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje. Ekspozicijos fragmentas. Vilnius, 2021
Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNDM

Paroda „Kasdienybės architektės. Gyvenamųjų interjerų baldų dizainas. 1959–1984“
Taikomosios dailės ir dizaino muziejus
2021 m. gruodžio 9–2022 m. kovo 30 d.

Kuratorės:
Gražina Gurnevičiūtė, Živilė Intaitė

Architektas
Tomas Valentinaitis

Dizainerė
Laura Grigaliūnaitė

2021 m. gruodį Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje buvo atidaryta baldų dizaino paroda „Kasdienybės architektės“. Tai – trečioji, ciklą „Asmenybės, formavusios Lietuvos dizaino raidą“ baigianti paroda. Parodų ciklu buvo siekta pristatyti sovietmečio dizainą ir jo kūrėjus. Sovietmetis pasirinktas todėl, kad tuo laiku susiformavo sistemiška profesionalaus dizaino kūryba ir edukacija. Projektu siekta atskleisti Lietuvos dizaino vystymosi raidą ir užpildyti kai kurias dizaino tyrimų spragas, atsiradusias dėl nepakankamai išryškinto svarbiausių asmenybių vaidmens Lietuvos dizaino istorijoje. Daugelį sovietmečiu sukurtų

daiktų vis dar galima pamatyti namuose ar mieste, tačiau jų dizaineriai lieka nežinomi, tad parodomis stengtasi atskleisti kūrinių autorius. Ciklo tikslas – parodyti skirtingas dizaino sritis: grafinį dizainą, daiktų dizainą, baldų dizainą. Grafiniam dizainui atstovavo Juozas Galkus, daiktų dizainui – Feliksas Daukantas, baldų sritį nuspręsta pristatyti per šešių kūrėjų – Brigitos Adomonienės, Valerijos Emos Cukermanienės,

iš buvusio konteksto, liko autentiški, mažai pasikeitę. Toks santykis skatina žiūrovą į savo kasdienę aplinką pažvelgti iš laiko perspektyvos, naujai įvertinti baldus.

Sovietmečio masinės gamybos baldų dizainas muziejuose ir literatūroje pristatomas retai. Laikinose dizaino parodose baldams skiriama vieta tarp kitų dizaino sričių, pvz., kai kurie įdomesni baldų pavyzdžiai rodyti parodoje

Paroda „Kasdienybės architektės“ Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje. Ekspozicijos fragmentas. Nuo viršaus iš kairės į dešinę: Lygijos Marijos Stapulionienės poilsio kėdė, 1959; Valerijos Emos Cukermanienės supamoji kėdė, 1965; Brigitos Adomonienės fotelis, 1975–1976; Dalios Siaurusaitienės supamoji kėdė, 1981. Vilnius, 2021 Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNDM

Florentinos Neros Nesavienės, Dalios Siaurusaitienės, Lygijos Marijos Stapulionienės, Liucijos Zaveckienės – darbus.

Baldų dizainas kelia susidomėjimą daug kam turbūt dėl to, kad kiekvienas savo kasdienybėje susiduriame su baldais. Parodoje eksponuoti sovietmečio masinės gamybos baldai – dar nesenas laikotarpis, tad daliai lankytojų jie asocijuojasi su kasdiena aplinka, kitados būtais įvykiais, asmeninio gyvenimo detalėmis. Šį aspektą plėtoja ir parodos architektūra: eksponatai slepiasi po balkšvu „praėities šydu“ – jį praskleidęs žiūrovas atpažįsta seniai naudotus daiktus, kurie, nors ir išplėšti

„Taikomoji dailė ir dizainas. 1918–2018“, keletas vizualiai ir savo sukūrimo istorija išsiskiriančių baldų – parodoje „Daiktų istorijos“. Tyrimų ir publikacijų taip pat nėra gausu. Viename svarbiausių leidinių – knygoje „Lietuviškų baldų dizaino kūrėjai 1957–1990“ (sud. V. Beiga, V. Gerulaitienė, E. A. Gūzas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras) publikuojami daugelio Baldų projektavimo-konstravimo biure dirbusių kūrėjų svarbiausi darbai, gyvenimo datos ir keleto kūrėjų atsiminimai. 2018 m. išleista dr. Rasos Janulevičiūtės knyga „10 kėdžių“, kurioje pasakojamos sovietmečio įvairių autorių kėdžių sukūrimo istorijos.

Vienas sovietmečio baldų dizaino lauko reiškinį – moterų baldų dizainerių kūrybinė veikla, suvaidinusi svarbų vaidmenį Lietuvos profesionalios baldininkystės istorijoje. Baldų kūrėjos, gana gausiai pradėjusios kurti XX a. 6–7 deš., davė ryškų postūmį lietuviškų baldų modernizmo tradicijai, kurią vėliau sujungė su naujomis, laiko padiktuotomis dizaino tendencijomis. Jos dominavo kurdamos kasdienybei skirtus, artimesnį ryšį su žmogumi turinčius baldus.

Pagrindinė parodos dalis – „Kūrybos įtakos ir savitumai“. Jos svarbą lėmė pasirinkta strategija pristatyti baldus kaip kūrybinių ieškojimų produktus. Šioje dalyje apžvelgtas tarptautinių įtakų ir lietuviškų tradicijų santykis. Projektais, nuotraukomis ir realiais kūrniais pristatytas kūrybinis procesas, kurį turėjo pereiti dizainerės: nuo eskizavimo iki baldo patvarumo bandymų prieš teikiant masinei gamybai. Siekiant gaminti pigiau ir daugiau dažnai tekdavo smarkokai koreguoti pirminius sumanymus: nukentėdavo daikto estetiškos savybės, prastėjo kokybė.¹ Atskleidžiant šį aspektą, eksponuoti išlikę L. Zaveckienės fotelių, stalų, kėdžių projektai. Jie pasižymi spalvingumu, įmantriomis baldų formų linijomis ir rodo autorės norą kurti pažangiai atrodančius daiktus. Greta eksponuojamas L. Zaveckienės fotelis iš svetainės baldų komplekto „Voruta“, kuriame iš originalaus projektuose matomo sumanymo liko tik įdomūs porankiai, o baldo kojos padarytos paprastesnės.

Parodoje dėmesys skirtas ir kūrybiniam eksperimentams, tarp jų bandymams su netipinėmis medžiagomis. Čia pristatyti baldai su metalo vamzdelių konstrukcija, stiklo plastiko kėdutė, minkštieji baldai su putų poliuretano. Šios medžiagos lėmė baldo išvaizdą: Bauhauzo dizaino mokyklos pamėgtas ir Lietuvoje bandytas pritaikyti metalas teikė baldui šaltumo ir griežtumo, o putų poliuretaną banguojančiomis linijomis kūrė komforto įspūdį.

Vis dėlto svarbiausia parodos dalis – kėdžių ekspozicija, skirta rėminių baldų formų raidai. Per keturis kėdžių modelius siekta parodyti keturių dešimtmečių interjero tendencijų dinamiką. Lietuvoje nuo seno plėtotos stalystės tradicijos lėmė tai, kad mediena buvo pagrindinė baldų gamybos medžiaga, o jos savybės itin tikslingai panaudojamos rėminėse konstrukcijose. Naujausios dizaino tendencijos ryškiausiai atsispindėjo projektuotose kėdėse ir foteliuose, kur pagrindinį formos modeliavimo vaidmenį

atliko rėminė dalis – porankių ir kojų junginys. Keičiantis visuomenės gyvenimo aplinkybėms ir dizaino kryptims, kito ir sėdimojo baldo išvaizda, drauge – rėmo paskirtis.

Pirmieji profesionalūs masinės gamybos baldai, skirti gyvenamųjų namų svetainėms, sukurti 6 deš. pabaigoje. Pažangias modernizmo idėjas ir funkcionalizmo principus derinant su *art deco* stilistika sukurta ergonomiškų, elegancija ir paprastumu išsiskiriančių kėdžių, kurių formose susipina tiesių ir lenktų linijų estetika. Ryškiausias pavyzdys – L. M. Stapulionienės poilsio kėdė su atlenkiama nugaros atrama, dar vadinama šezlongu. Šio tipo kėdės buvo mėgstamos modernizmo epochos dizainerių, jas kūrė žymiausios avangardo žvaigždės, tokios kaip Le Corbusier, Alvaras Aalto'as, Marcelis Breueris. Poilsio kėdės Vakarų modernistai suvokė kaip ypatingą objektą, atliepantį modernaus, dirbančio žmogaus poreikius, kurių tenkinimas siejamas su pažangiausiomis mokslo ir technikos tendencijomis. Kuriant šezlongus, buvo atsižvelgiama į aktualią tuo metu ergonomikos problematiką, siekiama kėdės konstrukciją kuo tiksliau pritaikyti prie atsipalaidavusio kūno formų – tam dizaineriai neretai konsultuodavosi su medicinos specialistais. Noras pabrėžti baldo atitiktį laikmečiui ir avangardinį atspalvį skatino kurti įvairias jo funkciją įprasminančias teorijas ir sentencijas, iš kurių plačiausiai žinoma L. Corbusier „poilsio mašina“.

Nuosai, iš tradicinės medienos sukonstruota L. M. Stapulionienės kėdė nepretenduoja į to meto dizaino avangardą, tačiau lakoniška ir ergonomiška forma, natūraliai atkartojanti besiilsinčio žmogaus kūno poziciją, įprasmina modernios to meto visuomenės viziją. Autorės braižas artimas čekų baldų dizainui, kuriame susijungė funkcionalizmo idėjos ir *art deco* stilius. Neįmantrus, lanksčių formų rėmas neakcentuoja griežtos konstrukcijos: priekinės ir užpakalinės kėdės kojos, sujungtos profiliuotais porankiais, sudaro vientisą arką, kuri, judėdama link atlošo, „leidžiasi“ žemyn. Taip per rėmo formoje užkoduotą judesį perteikiama baldo funkcijos esmė. Buvo sukurti du šios kėdės variantai: antrasis, plačiau naudojamas – kiek griežtesnių formų, su fiksuota, mažiau atlenkta nugarine atkalte.

7 deš. Lietuvos dizaine įsivyravus funkcionalizmo tendencijoms, baldo estetinė išraiška grindžiama utilitarinėmis jo savybėmis. Sėdimųjų baldų pavyzdžiai išsiskiria paprastomis,

¹ Jakaitė K., Žemaitytė G., „Dizaino paradoksai“, *Daiktų istorijos. Lietuvos dizainas 1918–2018*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2018, p. 72.

funkcionaliomis formomis, tarp jų dominuoja medinės dalys, pasižyminčios konstrukciniu lengvumu, šviesia mediena.

Funktionalizmo tendencijas tikslingai atspindi V. E. Cukermanienės baldai iš komplekto „Ažuolas“, kurio krėslas jau yra tapęs lietuviško *midcentury* stiliaus „vizitine kortele“. Parodoje demonstruojamas supamasis krėslas – vienas iš retesnių šio komplekto sėdimųjų baldų. Jo formos byloja apie patogų baldo naudojimą ir konstrukcijos patikimumą. Optimalus réminių ir minkštųjų dalių santykis pabrėžtas tiesiomis, švariomis linijomis, ritmišku vertikalių ir horizontalių dalių pasikartojimu, kuris atspindi aiškią ir

>
Paroda „Kasdienybės architektės“ Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje. Ekspozicijos fragmentas. Brigitos Adomonienės kėdė Nr. 477-01. Vilnius, 2021 Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNDM

paprastą baldo struktūrą. Kėdės kompozicijai panaudodama tik tai, kas funkciškai būtina, autorė vadovavosi pagrindiniais modernizmo estetikos principais.

8 deš. atnešė esminių visuomenės mąstymo pokyčių: nors gyvenimo sąlygos Sovietų Sąjungoje pagerėjo nedaug, asketiška minimalizmo estetika darėsi nebemadinga, buityje imta ieškoti prabangos ir įvairovės. Dėl to interjeruose išryškėjo baldų masyvėjimo požymių, buvo renkamosi tamsesnė, istorinius baldus menanti mediena, dizaineriai ieškojo efektingesnių formos konstravimo variantų. B. Adomonienės fotelis iš komplekto „Vesta“ sukurtas 8 deš., kai

visuomenėje ėmė reikštis prabangesnio gyvenimo ilgesys, padidėjo poreikis kurti individualią aplinką. Nors autorės sumodeliuoto fotelio formos dar paklūsta modernizmo estetikos geometrijai, jų kompozicinė struktūra tampa sudėtingesnė. Fotelio masyvumą pabrėžiantis platus rėmas tarsi „nuleidžia“ sėdimąją dalį arčiau žemės, o vietoj anksčiau naudotų smailėjančių kojelių suformuojamas stačiakampis ažūrinis cokolis. Žaisdama rėmo ir minkštųjų dalių horizontalėmis, ryškindama vizualinę konstrukcijos reikšmę, dizainerė pranoksta funkcionalizmo estetikos ribas.

9 deš. į modernizmo tradiciją įsiliejo naujos dizaino tendencijos. Daikto forma jau neturėjo griežtai atspindėti funkcijos. Baldų dizaino raiška tapo ekspresyvesnė, o baldas – svarbiu interjero emocinį koloritą formuojančiu ir kūrėjų individualybę perteikiančiu veiksmu. D. Siaurusaitienės supamoji kėdė, sukurta 9 deš. pradžioje, atspindi naujų dizaino tendencijų pradžią. Modernizmo sekėjų iškeltą daikto praktiškumą imta derinti su išraiškingos formos siekiu. Funkcionalią daikto konstrukciją autorė panaudojo conceptualiam sumanymui. Asimetriškai suformuotas platus, juodas kėdės rėmas atrodo tarsi greitomis brūkštelėtas kaligrafijos ženklas, dinamiškų linijų konfigūracijoje slepiantis mįslingą prasmę.

Naujos gamyboje įdiegtos medžiagos padidino minkštųjų baldų formavimo galimybes, paskatino jų plėtrą ir pamažu pradėjo išstumti medinį rėmą iš apyvartos. V. E. Cukermanienės 1982 m. sukurtas komplektas „Kiras“ atspindi naują tendenciją: čia tradiciškai svarbų vaidmenį atliekantis medinis karkasas su charakteringai išlenkais porankiais papildomas aptakių minkštųjų tūrių raiška. Plastines baldų formavimo galimybes išplėtė nauja gamyboje aktyviai naudota medžiaga – putų poliuretanas. Jį pritaikius, masyvesnės minkštosios dalys perima funkcinį aspektą ir tampa pagrindiniu vizualiniu akcentu. Tai perteikta kitame dizainerės sukurtame komplekte „Galvė“: kompozicinėje struktūroje atsisakyta medinių detalių ir jų diktuojamos konstrukcinės logikos ir pereita prie vientisos skulptūriškos plastikos. Banguojančiu ritmu besidriekiančios masyvios minkštojo kampo formos skatina atsipalaiduoti ir atsiduoti komforto teikiamam malonumui. Aptakios, asociatyvios formos, inspiruotos gamtos temų, sužadina vartotojo vaizduotę, pabrėžia minkštojo svetainės komplekto išskirtinumą interjere.

Toks tūrių žaismas komplektą „Galvė“ priartina prie dizaino postmodernizmo tendencijų.

Baldo meninė raiška buvo svarbiausias aspektas parodoje, tačiau suvokiant, kad jai įtaką daro politinės, ekonominės, socialinės sąlygos, nepamirštas ir architektūrinis kontekstas bei gamybos ypatumai. 6 deš. sovietinė architektūra keitėsi: vietoj ankstesnių stalinizmo imperiją menančių gigantiškų pastatų ėmė dygti penkiaaukščiai unifikuoti blokiniai daugiabučiai, kurių ankštos funkcinės erdvės buvo pritaikytos minimaliems poreikiams. Dažniausiai buvo planuojami 1–3 kambarių butai su virtuve bei bendra vonia ir tualetu. Butai būdavo maži, juose tilpdavo tik būtiniausi daiktai, o ir jiems kartais neužtekdavo vietos. Tipinis buto – svetainės, miegamojo, virtuvės, prieškambario – apstatymas parodoje pristatytas nuotraukomis.

Architektūros sprendimai diktavo interjero ypatumus: mažoms patalpoms tiko lengvų konstrukcijų, šviesių atspalvių santykinai nedideli baldai. Paplito daugiafunkciai baldai, tokie kaip sofa-lova, iš spintos ištraukiama lova, spinta su atverčiama rašomojo stalo lenta. Tokią baldų rūšį reprezentavo reta 1959 m. L. M. Stapulionienės sukurta sofa-lova, V. E. Cukermanienės bene labiausiai paplitęs ir šiandien dažniausiai matomas to laiko baldas – fotelis-lova iš komplekto „Ažuolas“, sukurtas 1964 m.

Ypač būdinga tam laikui – universali spinta, vadinamoji sekcija, atlikusi knygų lentynų, bufeto, komodos ir kitas funkcijas. Jas kūrė beveik visos parodoje pristatomos autorės: eksponuojami 8–9 deš. V. E. Cukermanienės, L. Zavecienės sukurtų universalių spintų projektai. Dėl ankštų būstų tuo metu populiarūs tapo moduliniai baldai. Iš vienodų dalių pagal individualius poreikius surenkamos universalios spintos, prieškambario komplektai, minkštieji kampai leido modulinį dalių kompoziciją ir jų skaičių derinti prie konkrečių erdvių ir individualių poreikių. Turbūt geriausiai žinomas pavyzdys – F. N. Nesavienės 1974 m. sukurtas minkštasis kampas „Jotulė“, dar ir šiandien sėkmingai naudojamas gyvenamuosiuose namuose.

8 deš. imta statyti didesnio gyvenamojo ploto komfortiškesnius butus. Prie to prisitaikė ir baldų dizainas: formos tapo sudėtingesnės ir masyvesnės. Ryškus šios tendencijos pavyzdys – minkštieji baldai iš putų poliuretano. Eksperimentuoti su šia medžiaga pradėta 8 deš. pabaigoje, o 9 deš. minkštų ir apvalių

formų baldai pasiekė masinę gamybą. Iš putų poliuretano, skirtingai nei iš anksčiau čiužiniams naudoto vatino ir porolono, buvo galima kamšalą pagaminti pigiau ir lengviau.

Netinkamas darbo organizavimas, medžiagų, ypač kokybiškų, trūkumas kėlė sunkumų dizaineriams. Siekta gaminti daugiau ir pigiau, todėl dažnai nukentėdavo baldo išvaizda. Tačiau kartais pigesnių medžiagų pritaikymas pasiūlydavo naujų galimybių: 6 deš. pabaigoje į gamybą pradėta diegti fanera, leidusi dizaineriams kurti lenktų formų baldus. Bene pirmasis lenktos klijuotos faneros baldo pavyzdys – L. M. Stapulionienės 1959 m. sukurta kėdė, kurianti organiškų formų įspūdį.

7 deš. gamybos rodiklius gerino įmonių specializavimas. Aktyviai įdiegiant baldų gamybos mechanizacijos ir automatizacijos procesus, tapo lengviau gamyboje naudoti naujas technologijas ir medžiagas. Lankytojui gamybos linijos vizualizacija pateikta eksponuojant originalius įvairių gamintojų, fabričių katalogus su baldų gamybos įrengimų ir priemonių vaizdais. Gaminėjų palankumą lengvai gaminamiems daiktams ir masinei gamybai būdingą unifikavimą sumanyta atskleisti skirtingų laikotarpių, bet panašių, paprastų formų kėdžių ekspozicija.

Vienu svarbiausių parodos akcentų tapo 7 deš. sukurta B. Adomonienės kėdė, dėl optimalių, gamybai ir naudoti patogių formų sulaukusi didžiulės masinio produkto sėkmės – iki 1971 m. pagaminta daugiau nei milijonas šio modelio vienetų.² Vadinamosios „milijoninės“ kėdės idėją pabrėžė originaliai sukonstruota ekspozicinė įranga. Kasdienybėje paplitusi kėdė buvo apšviesta, užkelta ant aukšto pjedestalo ir įstatyta į veidrodinį kubą, kurio atspindžiuose begalę kartų atsikartojo kėdės atvaizdas.

Kompaktiškoje ekspozicijoje atskleista XX a. antros pusės Lietuvos gyvenamųjų būstų modernaus baldų dizaino raida ir savitumai, pristatyti geriausi šios srities dizaino pavyzdžiai. Parodoje išryškinta kasdieninei aplinkai kurtų masinės gamybos daiktų kultūrinė vertė, atskleidžianti per sąsajas su savo laiko meninėmis tendencijomis, socialinėmis, politinėmis sąlygomis ir kiekvieno autoriaus individualiais kūrybiniais ieškojimais. Tikimasi, kad ši moterų kūrybą pristatanti iniciatyva turės įtakos rašant Lietuvos dizaino istoriją ir plėš supratimą, kad moterys kūrėjos suvaidino išskirtinį vaidmenį formuojant mus supančią daiktų aplinką.

² Janulevičiūtė R., *10 kėdžių: Lietuvos dizaino naratyvai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018, p. 120.